

Голові разової спеціалізованої
вченої ради Національного
університету «Київський
авіаційний інститут», доктору
наук з державного управління,
професору, завідувачу
аспірантури та докторантури

Анжелі ЛЕЛЕЧЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, кандидата архітектури, доцента кафедри архітектури, землеустрою та геоінформаційних систем Факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного університету «Київський авіаційний інститут» Ольги Анатоліївни Костюченко на дисертаційну роботу ЗАХАРОВА Ігоря Михайловича на тему: «Архітектурно-містобудівна організація українських земель під впливом італійського Відродження XVI століття», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 19 – Архітектура та будівництво за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування.

Детальний аналіз дисертації ЗАХАРОВА Ігоря Михайловича «Архітектурно-містобудівна організація українських земель під впливом італійського відродження XVI століття» та її публікацій дозволяє сформулювати наступні висновки щодо актуальності теми, обґрунтованості, достовірності, наукової новизни та практичного значення отриманих результатів дослідження, його змісту, завершеності та відповідності нормативним вимогам.

Актуальність обраної теми не викликає сумніву та визначається нагальною потребою сучасної архітектурно-містобудівної науки й практики у переосмисленні принципів просторової організації українських міст. Дисертація присвячена комплексному дослідженню впливу італійського Відродження XVI століття на архітектурно-містобудівну організацію українських земель, що дозволяє виявити закономірності адаптації європейських урбаністичних концепцій до локальних природно-ландшафтних, військово-політичних та соціокультурних умов українського прикордоння. Наукова цінність роботи полягає у доведенні тези, що українські землі XVI століття були не пасивними реципієнтами, а активними учасниками загальноєвропейського ренесансного культурного та містобудівного простору, у межах якого відбувалася творча трансформація ренесансних принципів «ідеального міста».

Попри значну кількість досліджень, присвячених архітектурі та оборонним спорудам доби Відродження, просторово-планувальні аспекти впливу ренесансних ідей на формування систем розселення, взаємодію фортифікаційних та планувальних структур, а також специфіку містобудівних моделей українських земель залишаються висвітленими фрагментарно. Особливого значення дослідження набуває в умовах сучасних просторових трансформацій України, пов'язаних із повоєнною відбудовою, коли актуалізуються питання формування безпечного, гуманістичного та функціонально збалансованого міського середовища. Звернення до історичного досвіду ренесансного містобудування, зокрема до концепції гармонійної просторової організації, оборонної ефективності та людиноцентричного підходу, дозволяє інтегрувати традиції минулого у сучасну практику просторового планування та післявоєнного відновлення історичних міст України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації засвідчується тим фактом, що вони були зроблені на підставі здійсненого глибокого аналізу наявних першоджерел і опрацьованого масиву теоретичного та практичного досвіду за обраною темою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося у відповідності до державних програм, наукових напрямів та законодавчих актів у сфері охорони культурної спадщини, просторового планування та збереження історичного середовища. Саме питання дослідження історичних закономірностей формування архітектурно-містобудівної організації українських земель та можливостей використання ренесансної спадщини у сучасній практиці просторового планування становлять основу дисертаційного дослідження Захарова І. М. Дисертаційна робота також відповідає сучасним напрямам державної політики у сфері повоєнного відновлення України, збереження історичного середовища та розвитку територіальних громад. Особливого значення результати дослідження набувають у контексті розроблення комплексних планів просторового розвитку територій, історико-архітектурних опорних планів, програм ревіталізації історичних міст і регенерації культурного ландшафту.

Дисертаційне дослідження проведено в межах науково-дослідної роботи кафедри архітектури та просторового планування Державного університету «Київський авіаційний інститут» на тему «Сучасні підходи в архітектурі, просторовому плануванні та дизайні архітектурного середовища». Етап роботи: «Систематизація досвіду сучасних підходів в архітектурі, просторовому плануванні та дизайні архітектурного середовища» (№ проекту в УкрІНТЕІ: 44-2024/10.01.07).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Дисертаційне дослідження Захарова Ігоря Михайловича є самостійною науковою працею, у якій автором особисто виконано повний цикл дослідницької роботи: від формулювання мети, завдань та наукової гіпотези до проведення комплексного просторового аналізу територій, узагальнення результатів та формулювання висновків. Здобувачем здійснено глибоке

опрацювання широкої джерельної бази, що охоплює архівні матеріали, історичні карти, іконографічні джерела та наукові праці провідних дослідників історії Поділля і Волині.

Автором особисто проведено просторово-планувальний аналіз Барського та Кременецького староств із використанням геоморфологічних та ландшафтних методів, що дозволило виявити закономірності адаптації ренесансних містобудівних принципів до локальних природних та військово-політичних умов. На основі застосування історико-хронологічного, історико-порівняльного, ретроспективного, структурно-планувального, типологічного, картографічного методів та методу просторового моделювання автором визначено дві базові моделі архітектурно-містобудівної організації українських земель XVI століття – фортифікаційно-центричну (проектну) модель Бару та ландшафтно-адаптивну (органічну) модель Кременця. Для порівняльного аналізу залучено міста пізнішого етапу впливу італійського Відродження – Бережани, Меджибіж, Жовкву та Шаргород, що дозволило простежити еволюцію ренесансних містобудівних принципів на українських землях.

Усі ключові наукові результати, винесені на захист, отримані здобувачем особисто та опубліковані у трьох одноосібних статтях у фахових виданнях категорії «Б» та двох тезах наукових конференцій. Запозичення ідей чи текстів інших дослідників оформлені відповідними посиланнями. Внесок наукового керівника має виключно консультативний характер і не впливає на визначення особистої наукової новизни здобувача

Достовірність і обґрунтованість результатів дослідження. Достовірність основних положень роботи гарантується методичною послідовністю проведення дослідження згідно чітко визначених завдань із грамотним застосуванням відповідних загальнонаукових і спеціальних методів. Автор дисертаційної роботи виконав поставлену мету та розв'язав визначені завдання дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації ґрунтуються на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема історико-хронологічного, історико-порівняльного, ретроспективного, структурно-планувального, геоморфологічного, картографічного та просторово-морфологічного аналізу. Достовірність результатів забезпечується широкою джерельною базою, що охоплює історичні, архівні, картографічні, іконографічні та наукові матеріали, а також використанням міждисциплінарного підходу до аналізу архітектурно-містобудівної організації українських земель XVI століття. Автором проведено комплексний аналіз просторового розвитку Барського та Кременецького староств, що дозволило виявити закономірності адаптації ренесансних принципів містобудування до локальних природно-ландшафтних, оборонних і соціокультурних умов українських земель. Джерельну базу дослідження становлять картографічні та текстові матеріали, опрацьовані провідними дослідниками історії регіону. У дослідженні використано багаторівневий просторовий аналіз, що охоплює геополітичний, регіональний, державний та

локальний рівні дослідження територій. Часовий аналіз здійснено за двома основними періодами: раннім етапом впливу італійського Відродження (перша половина XVI століття) та пізнім етапом (кінець XVI століття).

Отримані результати дослідження були позитивно оцінені фахівцями у проєктних організаціях, рецензованих наукових виданнях та на міжнародних наукових конференціях, що підтверджується представленими актами впровадження, авторськими публікаціями, дипломами та сертифікатами. Вищенаведене дає можливість зробити позитивний висновок щодо обґрунтованості і достовірності наукових положень даної дисертаційної роботи, їх відповідності визначеним меті та завданням.

Ступінь новизни основних результатів дисертаційної роботи. Дисертаційна робота Захарова І.М. демонструє високий ступінь наукової новизни, що полягає у комплексному архітектурно-містобудівному аналізі впливу італійського Відродження на просторовий розвиток українських земель XVI століття. Ключова цінність дослідження полягає у зміщенні фокусу з вивчення стилістичних особливостей ренесансної архітектури на аналіз просторового виміру Відродження як цілісної світоглядної, управлінської та містобудівної системи, що дозволило розглядати ренесанс не лише як стильове або культурне явище, а як чинник трансформації архітектурно-містобудівної організації територій.

Найбільш вагомим результатом, що має найвищий ступінь новизни, є виявлення та обґрунтування «проєктного підходу» в організації територій уже в першій половині XVI століття – задовго до появи класичних європейських «ідеальних міст», таких як Пальманова чи Замостя. Це суттєво коригує усталені уявлення про хронологію поширення ренесансних урбаністичних ідей у Східній Європі та відводить Україні роль не пасивного реципієнта західноєвропейських моделей, а активного учасника загальноєвропейського містобудівного процесу, у межах якого ренесансні принципи адаптувалися до локальних природно-ландшафтних, оборонних та соціокультурних умов українського прикордоння.

У роботі вперше визначено та охарактеризовано дві моделі архітектурно-містобудівної організації українських територій XVI століття – фортифікаційно-центричну (проєктну) модель на прикладі Барського староства та ландшафтно-адаптивну (органічну) модель на прикладі Кременецького староства, що дозволило виявити закономірності адаптації ренесансних принципів просторового планування, фортифікації та територіальної організації до локальних умов. Дисертація І. М. Захарова демонструє високий рівень наукової новизни та є вагомим внеском у розвиток історико-архітектурної науки України.

Наукове значення результатів дисертації. Наукове значення результатів дисертації Захарова І.М. полягає у суттєвому поглибленні теоретичних засад дослідження архітектурно-містобудівної організації українських земель ранньомодерного періоду та кардинальному розширенні уявлень про місце українських територій у загальноєвропейському ренесансному культурному та урбаністичному просторі. У дисертації

переконливо доведено, що українські землі XVI століття були інтегрованими до єдиного європейського ренесансного містобудівного процесу, а поширення ренесансних принципів відбувалося не шляхом механічного копіювання західноєвропейських моделей, а через їх творчу адаптацію до локальних природно-ландшафтних, військово-політичних та соціокультурних умов українського прикордоння.

Отримані результати мають важливе значення для подальших наукових досліджень у галузі історії архітектури та містобудування, вивчення закономірностей просторового розвитку українських територій, фортифікаційної архітектури, культурного ландшафту та охорони історичного середовища. Робота суттєво розширює методологічний інструментарій аналізу історичних містобудівних систем через застосування багаторівневого просторового аналізу територій, що дозволило виявити взаємозв'язок між природно-ландшафтними умовами, системою розселення, фортифікаційними структурами та планувальною організацією українських земель XVI століття.

Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму, системності, об'єктивності та міждисциплінарного підходу, зумовленого комплексним характером досліджуваної проблематики. Міждисциплінарний підхід базується на використанні теоретичних і фактографічних матеріалів суміжних галузей знань – історії, архітектури, містобудування, археології, історичної топографії, картографії, культурології, мистецтвознавства, топоніміки та правознавства, що створює міцне підґрунтя для подальших комплексних досліджень у сфері архітектури та просторового планування.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи. Практичне значення дисертації Захарова І.М. полягає у можливості широкого застосування отриманих положень, висновків та рекомендацій у сучасній практиці просторового планування, охорони культурної спадщини та повоєнного відновлення історичних міст України. Результати дослідження можуть бути використані при проведенні історико-містобудівних досліджень, розробленні комплексних планів просторового розвитку територіальних громад, історико-архітектурних опорних планів населених пунктів, програм ревіталізації історичного середовища, систем охоронних зон, а також стратегій післявоєнної регенерації історичних територій.

Особливу цінність становлять розроблені автором методичні підходи до збереження культурного ландшафту колишніх староств, охорони видових коридорів та історичних панорам, регламентації висотності й характеру нової забудови в історичних ареалах, а також інтеграції історичного середовища у сучасну систему містобудівного розвитку. Запропонована чотирирівнева модель просторової організації колишніх староств може слугувати методологічним інструментом для збереження ренесансної спадщини як цілісної системи просторових взаємозв'язків між історичними центрами, мережею поселень, транспортними комунікаціями та культурним ландшафтом.

Матеріали дисертації можуть бути впроваджені у навчальний процес закладів вищої освіти архітектурного профілю при викладанні дисциплін з

історії архітектури та містобудування, охорони культурної спадщини, просторового планування, а також при підготовці кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти. Результати дослідження також можуть бути використані органами місцевого самоврядування та проєктними організаціями при розробленні містобудівної документації та програм сталого розвитку історичних міст і територіальних громад.

Оцінка наукових публікацій. Основні положення та результати дослідження оприлюднені здобувачем у трьох одноосібних статтях (фахові видання категорії «Б») та двох тезах конференцій. Це дозволяє стверджувати щодо відповідності наукових публікацій ЗАХАРОВА Ігоря Михайловича вимогам п.8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії ...».

Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення Структурна побудова дисертаційної роботи Захарова І. М., стиль висловлення та подання матеріалу досліджень є логічними і послідовним. Дисертаційна робота складається із вступу, в якому представлена мета, завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження та трьох розділів, кожен з яких має висновки, а загальні висновки відповідають поставленим завданням дослідження, додатків і списку використаних джерел. Матеріал викладено аргументовано, із належним рівнем наукової аналітики та систематизації. Загальний обсяг роботи: 320 сторінок, з них: 190 сторінок – основний текст. Дисертація містить 47 рисунків, 17 таблиць та 6 додатків. Список використаних джерел налічує – 377 найменувань.

У вступі здобувачем послідовно висвітлено актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Визначена мета відповідає темі і розкрита у завданнях. Чітко сформульовано предмет і об'єкт дослідження. Показано особистий внесок і апробацію результатів.

Перший розділ, «Теоретичні дослідження особливостей архітектурно-містобудівної організації українських земель під впливом італійського Відродження XVI століття», присвячений формуванню теоретико-методологічної основи дослідження та визначає наукові, історичні й методологічні засади аналізу архітектурно-містобудівної організації українських земель XVI століття в контексті впливу італійського Відродження. У розділі проаналізовано стан наукового вивчення проблеми, систематизовано історіографічну та джерельну базу, розглянуто історичні передумови поширення ренесансних ідей на українських землях, а також визначено основні чинники впливу італійського Відродження на просторовий розвиток територій українських земель XVI століття.

Другий розділ, «Аналіз особливостей архітектурно-містобудівної організації українських земель під впливом італійського Відродження XVI століття на прикладі Барського та Кременецького староств», визначає особливості формування та просторового розвитку українських земель XVI століття під впливом ренесансних містобудівних принципів. У розділі обґрунтовано методiku дослідження, що поєднує історико-хронологічний, ретроспективний, структурно-планувальний, геоморфологічний,

картографічний і просторово-морфологічний аналіз. На основі комплексного підходу визначено основні фактори формування територій Барського та Кременецького староств. У роботі досліджено фортифікаційно-центричну (проектну) модель Бару, а також ландшафтно-адаптивну (органічну) модель Кременця. Також досліджено особливості впливу італійського Відродження на просторовий розвиток українських міст: ранній вплив на прикладі Бару, Кременця, Бережан, Меджибожа та пізнього: Жовкви та Шаргорода.

У третьому розділі, *«Пріоритетні напрями використання досвіду історичного містобудування у сучасній практиці»*, висвітлено можливості актуалізації та практичного застосування принципів ренесансної архітектурно-містобудівної спадщини у сучасному просторовому плануванні та процесах, у тому числі повоєнного відновлення України. Особливу увагу приділено розробленню чотирирівневої моделі просторової організації колишніх староств як інструменту збереження ренесансної спадщини та історичного культурного ландшафту. У роботі визначено механізми інтеграції історичного середовища у сучасну систему просторового розвитку територіальних громад із урахуванням пам'яткоохоронних, містобудівних та ландшафтних аспектів. У межах розділу запропоновано практичні рекомендації щодо використання результатів дослідження у розробленні комплексних планів просторового розвитку територіальних громад, історико-архітектурних опорних планів, програм ревіталізації історичних територій, систем охоронних зон та стратегій післявоєнної регенерації історичного середовища України. Розділ також висвітлює значення ренесансної архітектурно-містобудівної спадщини як ресурсу формування локальної ідентичності, збереження культурного ландшафту, охорони видових коридорів та створення безпечного, гуманістичного й функціонально збалансованого міського середовища в умовах сучасних просторових трансформацій України.

Кожен розділ завершується власними висновками, а загальні висновки відповідають усім поставленим завданням. Наукові результати становлять значущий внесок у теорію та історію української архітектури. Висновки й рекомендації базуються на ґрунтовному аналізі численних джерел і особистих дослідженнях автора. Використані методики коректні, результати були презентовані на конференціях і надруковані у спеціалізованих виданнях, що підтверджує їхню достовірність та обґрунтованість. Робота відповідає сучасним вимогам до дисертаційних досліджень, а її результати є науково обґрунтованими та заслуговують на довіру. В додатках подано акт впровадження результатів дисертаційного дослідження та деякі сертифікати, що засвідчують участь здобувача у наукових конференціях міжнародного рівня. Робота містить наукову новизну та має практичне значення. Мова дисертації коректна та легка для сприйняття і розуміння. Дисертація відповідає вимогам щодо її оформлення.

Зауваження та дискусійні положення. При загальній позитивній оцінці дисертаційного дослідження слід висловити кілька зауважень та рекомендацій:

1. Дослідження пропонує типологію, виокремлюючи фортифікаційно-центричну (проектну) та ландшафтно-адаптивну (органічну) моделі. Проте, критерії, за якими здійснюється ця класифікація (ступінь регулярності, взаємодія з рельєфом, домінування оборонного ядра), є дещо розмитими. Наприклад, чи є Бар абсолютно «проектним» містом, якщо його планувальна структура, за визнанням самого автора, лише частково регулярна. Для посилення наукової обґрунтованості типології доцільно було б розробити та представити чітку матрицю або таблицю з бінарними або ранжованими критеріями (наприклад, ступінь геометризації плану, характер композиційної домінанти, наявність/відсутність попереднього генплану, спосіб інтеграції фортифікацій) та застосувати її до всіх досліджуваних міст. Це дозволило б уникнути суб'єктивності у визначенні «проектності» Бару та «органічності» Кременця.

2. Ключова теза про застосування проектного підходу до заснування Бару є надзвичайно важливою для історії українського містобудування. Однак, виникає дискусійне питання: чи є підстави стверджувати про ренесансний проектний підхід, якщо відсутні прямі докази залучення італійських архітекторів-теоретиків або використання відомих трактатів (наприклад, Альберті чи Філарете)? Можливо, планувальне рішення Бару є радше проявом військово-інженерної раціональності, що базувалася на практичному досвіді фортифікації (так званий *tracé italienne*), а не на гуманістичній теорії «ідеального міста». Якщо це так, то запропонована теза про пряму реалізацію ренесансної концепції потребує додаткового обґрунтування через аналіз композиційних прийомів та пропорційних систем, що могли б свідчити про теоретичну базу.

3. У роботі детально проаналізовано фортифікаційні та планувальні системи, однак значно менше уваги приділено композиційній ролі сакральних об'єктів (церков, костелів, монастирів) та громадських просторів (ратуш, шкіл) у формуванні архітектурного силуету та просторової ієрархії міст. У ренесансному місті ці елементи були не менш важливими, ніж фортифікації, і часто виступали ключовими композиційними акцентами. Для повноти архітектурного аналізу доцільно було б розширити цей аспект, показавши, як сакральні та громадські споруди взаємодіяли з оборонним ядром і формували загальну просторову композицію.

4. Автор переконливо доводить роль Бони Сфорца, проте дещо нівелює внесок приватних магнатських замовників (Сенявських, Замойського, Жолкевського). У розділі 2.5 аналізуються міста пізнішого етапу, але бракує чіткого порівняння того, як принципи ренесансного містобудування реалізовувалися у королівському (Бар, Кременець) та приватному (Бережани, Меджибіж, Жовква, Шаргород) доменах. Чи були відмінності у підходах до проектування, функціональному зонуванні, композиційних рішеннях? Поглиблення цього порівняння дозволило б створити більш диференційовану типологію українських ренесансних міст.

5. Хотілося б відзначити, що якість та інтеграція ілюстративного матеріалу в текст є ключовою для сприйняття роботи. Деякі схеми та карти (особливо в

додатках) мають замалу роздільну здатність та шрифт, що ускладнює їхнє професійне читання. Доцільно було б ключові картосхеми, які демонструють еволюцію просторових моделей (наприклад, порівняльні плани Бару та Кременця з етапами розвитку), винести в основний текст та виконати в єдиній стилістиці, щоб вони слугували не просто ілюстрацією, а повноцінним об'єктом аналізу.

Висловлені зауваження не знижують загальної наукової цінності роботи, а скоріше окреслюють перспективні напрями для подальших досліджень у цій галузі.

Висновок про дисертаційну роботу. З урахуванням зазначеного вважаю, що дисертаційна робота ЗАХАРОВА Ігоря Михайловича «Архітектурно-містобудівна організація українських земель під впливом італійського відродження XVI століття», є самостійним, глибоким науковим дослідженням, що розв'язує важливе науково-прикладне завдання. Робота оформлена відповідно до чинних вимог, має наукову новизну, теоретичну та практичну цінність, достатню кількість публікацій, відзначається повнотою аналізу, глибоким опрацюванням джерел. Виходячи з викладеного, дисертаційна робота відповідає галузі знань 19 – Архітектура та будівництво, спеціальності 191 – Архітектура та містобудування, є завершеною самостійною науковою працею, яка повністю відповідає усім критеріям «Порядку присудження ступеня доктора філософії...» (Постанова КМУ від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами № 507 від 03.05.2024) та напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми «Архітектура та містобудування» Національного університету «Київський авіаційний інститут».

Здобувач Захаров Ігор Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 19 – Архітектура та будівництво за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування.

Рецензент:

кандидат архітектури,
доцент кафедри архітектури, землеустрою
та геоінформаційних систем
Факультету архітектури, будівництва та дизайну
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»

Ольга КОСТЮЧЕНКО

« 19 » серпня

2026 року

Ольга Костюченко О. Костюченко
Менеджер секретар КНІ
Відділ *Генерал*